

GRANASZTÓI Pál:

Perényi Imre előadása, az adott keretek között szükségessé váló sűrítésben áttekintette e hatalmas, külön monográfiát igénylő időszak minden lényeges városépítési tényezőjét, mozzanatát. Hozzászólásomban két, általa is több ízben érintett témával kívánok foglalkozni. Mondandóm főként előadásának befejező részéhez kapcsolódik.

Az egyik téma Budapestnek az az összképe, mely az előadás által összefüggéseiben kitűnően ismertetett városépítési folyamatok során alakult ki. Erről az összképről sok és sokáig vitatott vonásai ellenére mindinkább bebizonyosodott, hogy a legszebb nagyvárosi összképek egyike. Mibenléte, összetevői, értéktényezői több könyvben, tanulmányban elemzésre kerültek. Az összkép a dunai panoráma egésze és mindaz, ami még hozzákapcsolódóan többé-kevésbé egybelátható, - mint például a budai hegyvidék, a Dunához közeleső pesti belső városrészek, sőt magasabbról tekintve a kívülbb hatalmas méretekben épülő ujjak is. S ha mindez egyetlen szemszögből ritkán érvényesül is, mégis összképpé válik a tudatban, e helyek, városrészek megismerésével és átélésével.

Ugyanezért itt mégis meg kell említeni az egyik legfőbb értéktényezőt, ami ezt az egybelátást megkönnyíti: Budapest, mint a Dunával kettészelt, hegyvidék és síkság közötti nagyváros, nagyszabású, de ugyanakkor egybelátható. Egyrészt a kiterjedt és összefüggő dunai látkép, a magaslati kilátóhelyek révén, másrészt hidjainak, főútvonalainak organikus kialakult rendszere folytán is. Kevés nagyváros dicsekedhet az egybeláthatóságának ilyen fokával.

Ez egyik fő oka, hogy Budapest a turisztikának mind kedveltebb célpontja lett, amit az idelátogatók növekvő száma tanusít. De talán még fontosabb azáltal, hogy hozzájárul a helybeli lakosságunk mindinkább tapasztalható ragaszkodásához, kötődéséhez városa iránt. Az ilyen tárgyú könyvek kelendősége, a tervek, kiállítások, a városfejlődés és a városkép problémái iránti érdeklődés megnövekedése egyaránt bizonyítja ezt. Alapjában véve arról van szó, hogy a város lakói tul azon, hogy korszerűen, háborítatlanul lakni, közlekedni akarnak, megfelelő szolgáltatásokban részesülni - és persze dolgozni is korszerű körülmények között - jól is akarják itt érezni magukat, felismerni és kihasználni a város adta értékeit. S ezeknek az értékeknek a sorában kétségtelenül egyik legjelentősebb a látvány, a város képe, részleteiben is és még inkább összképében.

Mint említettem, inkább a jövő felé fordulva kívánnék szólni, mert ebben a témában, emígy közeledve hozzá, sok a felelősségünk és a feladatunk. Az értékek tulnyomóan feltártak, de feladataink vannak a megőrzésük és méltó fejlesztésük, kiegészítésük módjaiban. Csak példaként: a dunaparti szakaszok mikénti át- vagy felépítésében, a budai hegyvidék értékei, képe, növényzete megőrzésében, a külső ujjak városrészek változatosabb, lazítottabb, kulturált kialakításában, az elavult belső városrészek olyan megújításában, amely jellegüket, értékeiket megóvjá. Korunk urbanisztikájának általános és ugyanakkor jellegzetesen budapesti feladatai ezek és persze még sok más.

A száz év megszívlelendő tapasztalatokkal szolgál e feladatokhoz. Elsősorban azazal, hogy Budapest fejlesztői, építői gyakran tudtak nagyvonaluak, előrelátóak lenni, aminek eredményeit itt láthatjuk. Képesek voltak a városban nemcsak magát a várost, hanem a fővárost is látni, azt fővárosként emelni, gazdagítani, ami kétségtelenül többletáldozatokkal járt és jár. A táj adta kereteket kihasználni, kitölteni, sőt mi több, éppen a tájat magát emelni, az összképet a természeti és az emberi művek páratlan együttesévé tenni. S ha ennek voltak is kimutatható tervi alapjai, - jelentős, sőt alapvető tervszerű kezdeményezések -, az egész, az összkép mégis nőtt, mondhatni organikus jellegű lett, hiszen mindent ekként részletesen előre megtervezni nem is lehetett. Az élet, a fejlődés száz év alatt sokszor beleszólt, nem kevszser feszítően, sőt rombolóan. S ilyen esetekben, a város egészére kiható, a város egész képét alakító létesítmények helyének, méretének, megoldása módjának eldöntése gyakran kívánt, és fog kívánni a jövőben is egyedi döntést, egyben nagy felelősséget, körültekintést követel: a szakszerűség szempontjainak és a lakosság igényeinek ismeretét, egyeztetését. A város képe, ugy ahogyan ma látjuk, közösségi alkotás; nem egyetlen tervből, nem néhány alkotó eszméből fakadt, hanem tükörözi mind vezetőinek, építőinek, mind egész lakosságának szerepét, igényeit, képességeit.

Ha tehát valami, akkor éppen száz év és ilyen száz év áttekintése adja nyilvánvaló bizonyosságát annak, hogy egy város, s még az oly hirtelen naggyá, sőt nagyszabásúvá fejlődött Budapest összképének kialakulása is időbeli folyamat. Ugyanezért történeti téma is. Időbeli lesz azonban akkor is, ha előretekintünk, - sok-sok változásból, mozzanatból, ütemből összetett. Ez persze elsősorban a városépítésre, egészére, számtalan feladatára, mozzanataira vonatkozik, amikből az újabb összkép, a mainak a változása majd összeáll. Akkora lélegzetet előretekintve nem is vehetünk, mint amilyent vehettünk száz évre visszatekintve; előrelátásunk aligha haladhat meg néhány évtizedet. De vonatkozik - éppen száz év tapasztalatai szerint - a társadalmi tudat, megítélés, értékelés alakulására is, s már szó volt arról, hogy ez mily jelentős tényező egy város képének alakulásában.

Okulhatunk például a korábbi városépítésből annyiban, hogy oly szükségtelen mértékben ne romboljuk a mult értékeit, amint azt a fejlődés lázában a századforduló idején tették, - mai szemléletünk ebben talán kiegyensúlyozottabb. Sőt olykor mintha nosztalgikusabb is volna, éppen a megnövekedett és örökölt értékállomány miatt. A fővárost száz éve mondhatni alapították, hatalmas lendülettel, igen elmaradott kisebb városok helyén. Ma viszont azt inkább fejlesztenünk és értékeivel gazdálkodnunk kell. E vonatkozásokban tehát kétfelé huz a tudat, és az egyensúly megteremtése nem könnyű feladat. Az idősebb, a törzslakosság gyakran idegenkedik az újulástól, nem egyszer csak szokatlansága miatt, amint arra Perényi Imre is utalt. A frissen urbanizálódott, vagy még nem is urbanizálódott jelentékeny rétegek, általában a fiatalabb nemzedékek pedig a megújulás érdekében áldoznak, vagy áldoznának a mult értékeiből. A tapasztalat - és éppen e száz év rohamos alakulása során - azonban azt mutatja, hogy az eleinte ujszerű, az idegenkedéssel fogadott megszokottá vált, válhat, sőt megszeretetté, viszont a fiatalabbakban, a városba frissen költözettekben is előbb-utóbb felébred a becsülés, az érdeklődés a multból örökölt értékek iránt. Nem szólva arról, hogy hovatovább multtá válik az is, amit az elmúlt évtizedekben utoljára alkottunk. Az idő tehát ilyen szereppel is bír. S méginkább az a tényező, amit előljáróban említettem, fontosnak jeleztem: a növekvő patriotizmus, a város lakóinak növekvő szeretete, becsülése városuk iránt. Ennek a két tényezőnek - az időnek és a lakoságnak mint patriota közösségnek a figyelembevétele nélkül előrelátásunk hiányosabb, városesztétikai, városképi, sőt általában városfejlesztési elgondolásaink, elméleteink meg-alapozatlanabbak volnának.

Hozzászólásom hátralévő részében röviden érintenék még egy témát, mely nemcsak Perényi Imre egész előadásával, főként befejezésével, hanem az általam imént mondottakkal is összefügg. S ez az, hogy az urbanisztikai elméletek, elvek terén, az előttünk álló feladatokat tekintve milyen főbb tapasztalatokat merithetünk az elmúlt száz év gyakorlatából, Budapest és a közelebbi jövő vonatkozásában.

Ami az elmélet és gyakorlat viszonyát illeti - elméleten értve ez esetben a kor általános, nemzetközi elvei alapján készített városrendezési tervek is - főként olyan tervek viszonylag gyors és határozott megvalósulását figyelhetjük meg, amelyek egyrészt egybeestek egy nagyfokú építési lendülettel, másrészt megfelelő pénzügyi erő és végrehajtási szervezet állt mögöttük. Itt különösen a korábbi Közmunkatanácsra gondolok és pénzalapjára. Ezt megszívlelni jövő feladatainkban is érdemes volna. Mert megfigyelhetjük azt is, különösen később, az első világháború után, hogy ilyen szervezet, erő, építési lendület hiányában a tervek megvalósulása elhúzódik, elmosódik, a terveknek is gyakori és többnyire kicsinyes szempontokból történő módosulásai következnek be.

De már a századforduló idején és méginkább később felmerült sok olyan gondolat, javaslat, elv, amely nagyvonalabb igazgatás esetében követendő lett volna, további értéket hozott volna létre, mégis javaslat maradt. Gondolok itt például a Dunapartok méltóbb kiépítésére, nagyobb belső parkok, parcsávok létesítésére, a városközpont nagyobbvonalu kialakítására, - ezekről Perényi Imre előadása is megemlékezik. Rendszerint parciális szempontok érvényesülése, vagy kellő építési és szervező erő hiánya miatt nem váltak valóra. Mig tehát az urbanisztikai elvek a századfordulóig egy nagy lendületű gyakorlattal párosulva jórészt megvalósultak, addig később mindinkább tapasztalható az elvek, elméletek és a gyakorlat különválása, sajnos napjainkig tartósan is. Ugy vélem, ennek a témának az eddigi megközelítéseken túlmenően is a további feltárása szükséges, éppen Budapest száz éves kialakulása és annak tapasztalatai tükrében.

Nagyobbrészt inkább a gyakorlat felől, a lehetőségek reális felmérése folytán érvényesültek a századforduló előtt olyan szempontok, elvek és eredmények, amelyeket - mutatis mutandis - ma is korszerűeknek és figyelembeveendőknak vélhetünk. Ilyen például az,

hogy a főváros kialakuló és megnövelt szerkezete nagymértékben illeszkedett a már addig kialakult, nőtt és organikus szerkezethez, voltaképpen azt fejlesztette tovább. Ez a szempont azóta megsokasodott adottságaink, értékeink folytán, megnövekedett városterületünkön különösképpen figyelembe vehető és veendő. Ugyanakkor az is, hogy az így létrejött akkori városszerkezet - a körutak és sugárutak rendszerére gondolok - már akkor egy mondhatni ma is időszerű elvet tükrözött, sőt valósított meg: - a fejleszhető, mai szóval a nyílt rendszerek követelményét, mégha ez valaha talán nem is volt ennyire tudatos. Gondolata pedig később egy időre elsikkadt.

Míg a kialakított városszerkezet az addigi adottságokat emigy nagyrészt figyelembe vette, azokat fejlesztette, ezt sok helyen olyan módon és hatásfokkal tette, amit mai szóval városrekonstrukciónak nevezünk. Ez voltaképpen a megújulás szükségességéből, a korszerűsödés igényéből fakadt, és az addig kialakult silányabb külső településrészek helyén - így a Nagykörut tájékán - csaknem teljes átépítést hajtott végre. Mindemellett ésszerűségi okokból sok adottságot, korábbi utcavonalakat, épületeket például megőrzött és folyamatosan is volt végrehajtható, ezáltal e városrészeket nem vetkőztette ki hirtelen korábbi jellegükből. Különösen figyelemre érdemes ez most, amikor újból előregedett városrészek, és részben ugyanezek - így a Józsefváros, az Erzsébetváros - rekonstrukciója előtt állunk.

Végül a talán leglényegesebb városalakító elvről, problematikáról és ennek gyakorlati aspektusáról emlékeznék meg egészen röviden, inkább utalásszerűen. Ez az, hogy a város mikénti általános alakulását nem egy esetben határozott, előrelátó és nagyszabású kezdeményezések, fontos létesítmények határozták meg, mondhatni évszázadokra szólóan. Ezek közül, amint arra Perényi Imre is rámutatott, a Lánchíd építése volt már korábban kiemelkedő példa, vagy a Duna mentén észak felé való fejlesztés már Hild tervében is, aminek gondolata később elsikkadt s ma újra éled. Továbbá a már említett körutas sugárutas rendszer, összefüggésben a fő közműhálózat megteremtésével, a Dunapartok kiépítése és a város két oldalának szerves összekapcsolása a hidak rendszerével. Persze még felsorolhatnék több mást is. Mindez az akkori törvényes egyesülés folyamánya, egyben a tényleges egyesülés létrehozója is volt. Budapest nemcsak így válhatott egy várossá, hanem nagyszabású és korszerű metropolisszá is. Ma újabb fejlődési irány előtt állunk: - egyrészt a kialakult belső negyedek körül új városrészek születése jellemzi ezt, másrészt mindinkább kirajzolódik a környező agglomerációval való kapcsolatok sokféle tényezője, s a vele való összetartozás szervezettebb, tervszerűbb megoldásának szüksége. Itt főként a távolságok nagymérvű megnövekedése, a településhálózati összefüggések kialakult volta miatt alapvetően a fő közlekedési hálózat nagyvonalú és koncepciózus fejlesztése az, ami ennek az agglomerációnak az egybefogását lehetővé teszi. Ezzel együtt a központrendszer kiépítése, különösen központok fejlesztése. Ezekre már vannak elgondolások, de megvalósulásuk még kezdeti lépéseknél tart. Holott ilyen alapvető, szervező erejű kezdeményezések, létesítmények terén kellene leginkább a múlt példaadását, tapasztalatait követnünk, s ilyenek terén mielőbb előre lépünk.

Bizonyos ugyanis az, hogy Budapest egy újabb és tágabb, egyben bonyolultabb települési képződmény irányában fejlődik. A múlt tanulságai igen hasznosak és fontosak e tekintetben is. Mert ez a fejlődés határozott irányt, megalapozottságot kell hogy nyerjen, hasonló ahhoz, mint amilyen - ha nem is hibák és mulasztások nélkül - a száz évvel ezelőtti egyesülést követően bekövetkezett. Mindezt azért gondoltam ideillőnek elmondani - az igen tartalmas előadáshoz, gondolataihoz kapcsolódóan - mert a centennárium nemcsak ünnepség, hanem tanulság is - történetírásunknak és városépítésünknek egyaránt.

PREISICH Gábor:

Perényi Imre professzornak a budapesti városépítés egészét átfogó, megvilágító előadásához csatlakozva, a városépítés fejlődési folyamatának egy részterületét, az építészeti fejlődésének tendenciáit szeretném röviden megvilágítani. Ezt is csupán egy olyan időre leszűkítve, amelynek szemlézőként, részben tevékeny részeseként magam is tanuja voltam. Ez a két világháború között eltelt periódus.